

Advokater återupplivar myter kring ett av Sveriges mer kända rättsövergrepp

Recension av Lena Ebervall & Per E. Samuelson: *Ers Majestäts olycklige Kurt*. Piratförlaget Stockholm (436 sidor)

En välkänd anekdot är recensenten som inskränkte sin bokanmälan till en rad: »Om denna bok skall anmälas är det för polisen.« Man frestas att använda samma formulering för denna undermåliga bok. Och brottet: grovt förtal av avlidna. Att boken alls tas upp här beror på att en väsentlig del av det (korrekta) faktainnehållet är hämtat från mina och Greger Emans texter i *Sympatiens hemlighetsfulla makt* (1999), något som i och för sig också redovisas i källförteckningen. Tyvärr har författarna uppenbarligen läst selektivt och också missbrukat texten i missvisande sammanhang.

Kurt Johansson-Haijby var född 1897 och hade som pojke fått gå ärenden till slottet från den fisk- och viltaffär i Gamla stan som hans far drev. Som 18-åring arbetade han som upppassare på svenska ångfartyg och vistades därefter en kort tid i Amerika. Efter en fortsatt äventyrlig ungdom med brottsliga inslag, fängelsevistelser (1915–1925 sex gånger dömd till straffarbete för olika brott) men också praktik som skådespelare och trollkarl gifte han sig, trots tydliga homosexuella preferenser, först 1926 – ett äktenskap som dock på hustruns begäran samma år upplöstes »eftersom han med falska uppgifter bedragit hustrun till äktenskapet« – därefter återigen 1931 med en tio år äldre änka som blev hans affärskompanjon. Han har beskrivits som en från början charmerande person med ett åtminstone i ungdomen tilltalande utseende. Överläkaren Harald Rabe, som undersökte Haijby då denne var inlagd för observation på Beckomberga 1938 i samband med

ett sexualbrott mot minderåriga pojkar på Särö, har i ett hemligstämplat protokoll till JK-utredningen 1951 lämnat ett förtroligt utlåtande om hans psykiska tillstånd:

Ehuru väl Haijby icke veterligen lidit av sinnessjukdom, vore Haijby dock enligt Rabes uppfattning ganska säkert att beteckna såsom psykopat. Rabe har under det senaste året fått ett intryck av att hos Haijby förekomma periodiska exaltationer. Haijbys röstläge och sätt att uppträda har givit Rabe anledning att antaga, att Haijby måhända är homosexuell. Ett förhållande, som kan anses utgöra visst stöd för detta antagande är det sätt, varpå Haijby låtit inreda sin bostad i den Ångbyvilla, som Rabe tillsammans med Haijby besökte under Haijbys vistelse på Beckomberga sjukhus i december 1938. (JK-utredningen s. 163)

Intagandet på sjukhuset för observation var en följd av en remiss av polisläkaren i Göteborg. På den tiden rekommenderade medicinalstyrelsen intagande på sinnessjukhus utan föregående dom vid homosexuell otukt med minderåriga. Enligt polismästare Fontells uppgift till JK-utredningen 1951 var emellertid den främsta anledningen Haijbys egendomliga uppträdande vid polisförhören rörande Särö-episoden. Ebervall och Samuelson skriver däremot i sin nya skildring av Haijbyaffären: »Rabe insåg genast att Kurt var en fullt frisk människa som var inspärrad på mentalsjukhus av politiska skäl. Han fylldes av harm när han läste det falska läkarintyget, rena dumheterna, det skulle inte ha lurat en nykläckt medicinare i fem minuter ens.« Just intagandet på Beckomberga har varit en huvudpunkt för dem som betecknade Haijbyaffären som »århundradets största svenska rättsskandal« (Vilhelm Moberg). Det är tydligt att Ebervall och Samuelson vill ställa in sig i det ledet, trots den klarläggande forskning som föreligger sedan många år. De skildrar utförligt (utan faktaunderlag) hur dåvarande överståthållaren Nothin och polismästaren Ros uppsöker Rabe och beordrar denne att ta in Haijby på sjukhuset och inte släppa ut honom »innan vi nått resultat«. Nothin hävdade dock inför JK och regeringen envist att han inte haft något att göra med intagningen. Sedan han av polismästaren i Göteborg underrättats om hur Haijby vid polisförhöret ringt till funktionärer vid hovet och hotat att avslöja en homosexuell förbindelse med kung Gustaf hade han däremot bestämt påfordrat att Haijby skulle åtalas för sexualbrottet på Särö. Inget har hittills framkommit som motsäger Nothins uppgifter.

Nothins kontakter med Haijby började med ett besök vintern 1933–1934 på överståthållarämbetet i Stockholm. Haijby ville få tillstånd att servera sprithaltiga drycker på den restaurang, Lido på Kungsgatan, som makarna Haijby hade inköpt 1932. När Nothin hänvisade till att sådana tillstånd inte gavs av honom utan av AB Stockholmssystemet framhöll Haijby att kungen var intresserad av att Haijby fick det han önskade och att en kammarherre skulle höra av sig till Nothin. Kort därefter ringde mycket riktigt en vakthavande kabinettskammarherre och bekräftade vad Haijby sagt. Nothin som anade oråd bad Stockholms dåvarande polismästare ta reda på vem denne Haijby var. Han fick nu upplysningen att Haijby var en känd farlig förbrytare och misstänkt för utpressning (Erlanders dagbok 16/4 1951). Sprittillstånd gavs bara till personer »kända för oförvitlig vandel«. Nothin misstänkte nu att Haijby använt utpressning mot hovet för att nå sitt mål och tog upp frågan med kungen, som »visade sig generad och förklarade, att det >visst var Ingrid< som önskade att Haijby behandlades välvilligt«. Han fick senare genom kungens handsekreterare reda på att den utpressade var kungen själv och att pengar tidigare betalats till Haijby. Något sprittillstånd fick Haijby inte och den formellt ansvarige skyllde beslutet på Nothin, vilket ledde till att Haijby i fortsättningen kom att hata överståthållaren intill förföljelsens gräns.

Haijby hade en god vän, slottsdetektiven Lönnblad, som hade tipsat honom om möjligheten att via en allmän audiens få kungens hjälp att få det eftertraktade tillståndet. I slutet av år 1933 klädde han inför audiensen upp sig på ett sätt som Lönnblad tydligen skvallrat om skulle tilltala den 75-åriga kungen: »en inte minst över rygglutet välsittande frack«. Enligt egen uppgift till den spöskrivare som kom att skriva hans nyckelroman *Patrik Kajson går igen* förde och rörde han sig »på ett sätt, som ytterligare skulle framhålla hans kroppsliga företräden«. Enligt Haijby nappade kungen, bad att få träffa honom enskilt och inledde ett sexuellt förhållande. Haijby's uppgift om vilken tid förhållandet skulle varat (november 1932–början av år 1933) är uppenbart felaktig, men tidsrymden – någon eller några månader – kan vara riktig.

Sedan min skildring i *Sympatiens hemlighetsfulla makt* (1999) byggd på tidigare hemliga handlingar och f. riksåklagaren Maths Heumans grundliga

bok *Rättsaffärerna Kejne och Haijby* (1978) har en viktig källa tillkommit, som också Ebervall och Samuelson använt sig av: statsminister Tage Erlanders tryckta dagböcker. I maj 1952 skriver Erlander i dagboken:

Men nu kommer en ny otrevlighet. Lantz på slottet [kammarvaktmästare hos kungen 1928–1951] berättade i lördags (3/5) att kungen haft förbindelser med 2 chaufförer, vilka hade utpressat en löneförhöjning på 3.000 kr och dels hade Lantz många nätter utsatts för kungens otillbörligheter. Tydligt på ett ganska tidigt stadium. Lantz hade en gång sagt: »Ja men Ers majestät, jag är ju gift.« Kungen svarade: »Det gör ingenting, det är jag med.«

Heuman (1978) ifrågasatte om inte Haijbys uppgifter om den sexuella samvaron med kungen var påhittad, men att hovet med kännedom om kungens »åtbörder av sexuell natur mot omgivningen«, åtminstone efter drottningens död 1930, inte ansett påståendet osannolikt. Hovet skulle alltså ha betalt ut pengar för att tysta affären utan att våga besvara kungen. Samma åsikt hade Fredrik Silverstolpe, som började den forskning jag slutförde, liksom pressforskaren professor Jarl Torbacke. I *Sympatiens hemlighetsfulla makt* ansåg jag resonemanget mycket osannolikt med hänsyn till vittnesmålen i JK-utredningen från kungens handsekreterare och advokat.

Kammarvaktmästare Lantz berättelse är den första som uttryckligen berättar om någon homosexuell aktivitet från kungens sida – bortsett från Haijbys uppgifter finns det knappast något samtida skvaller som talar om några homoerotiska äventyr utanför hovets krets. Gustaf V hade en son utanför äktenskapet med en hovfröken, en son som paradoxalt nog som öppet homosexuell var aktiv inom RFSU och det tidiga RFSL, men också förekom inom hovet. Trots detta berättar Ebervall och Samuelson fantastiska skrönor om inte bara samvaron mellan kungen och Haijby (»*Dansa kukdansen!*« skrek majestätet och skrattade upphetsat. [...] *Dansen ackompanjerades av skivor som kungen lade på trattgrammofonen medan han spritt naken stod med ett glas champagne i vänster hand och cigarettmunstycket fastklämt mellan tänderna*«) utan också om en homosexuell weekend hos prins Eugen på Valdemarsudde, där kungen vid ankomsten oceremoniellt kysser Haijby på munnen och alla de manliga gästerna, bl.a. Gösta Ekman och Karl Gerhard, har var sin ung bordskavaljer. Dagen därpå åker hela sällskapet i de kungliga bilarna till det ännu inte sommaröppnade Tullgarn och kungen fiskar gäddor som Haijby tillagar. Vid återfärden till Stockholm sitter kungen bredvid Kurt Haijby tillsammans med Karl Gerhard och Gösta Ekman. Kungen är

närgången mot Haijby: »Kungen log liderligt, men Kurt skämdes och sade spontant: >Men Ers majestät! Jag är ju gift!< Gösta Ekman och Karl Gerhard svarade blixtnabbt med en mun: >Det är vi också!<<

Även om mycket talar för att prins Eugen hade en homoerotisk läggning finns absolut ingen grund för att han levde ut dessa känslor på något sätt. Man bör också ha klart för sig att både kungen och Eugen alltid omgavs av adjutanter och hovpersonal. De groteska historierna hos Ebervall och Samuelson har ingen som helst sanningsbakgrund.

Som visats i min utredning i *Sympatiens hemlighetsfulla makt* talar allt för att den skilsmässoprocess mellan makarna Haijby 1936 som gjorde historien känd inom hovet och ledde till de första stora utbetalningarna var iscensatt för att få pengar till återinköp av restaurang Lido sedan den gått i konkurs 1934. Fru Anna Haijby skildras i den nya boken som en oskyldig älskande hustru, förtvivlad över makens otrohet med kungen. Slottsdetektiven Lönnblads hustru som berättade historien för Anna Haijby har däremot vittnat om hennes oberördhet efter avslöjandet. Sedan hon fått 15 000 kronor för att ändra skälet till skilsmässan fortsatte hon ytterligare tre gånger att pressa kungens advokat på pengar under hot om avslöjande tills denne själv hotade henne med åtal för utpressning (sammanlagt utbetalades skilsmässåret 34 465 kronor). Det är däremot mycket troligt att hon var varmt fästad vid sin man (makarna fortsatte hela tiden att bo ihop), även om sannolikt ingen sexuell relation förelåg. Haijby fortsatte att pressa pengar från kungen, bl.a. 30 000 kronor 1937 mot att han överlämnade en almanacka från 1932 som han (uppenbarligen felaktigt) påstod innehöll anteckningar om möten med kungen.

Under vistelsen på Beckomberga 1938 fick Haijby av sin advokat klart för sig att valet stod mellan att åtalas och lämna landet. I samband med skilsmässan 1934 hade han av hovet fått pengar för att resa till Amerika, men sannolikt aldrig fått något visum eftersom han var svårt brottsbelastad. Han förde nu återigen en amerikaresa på tal, men Nothin och hovet satte som villkor för ett månatligt underhåll i framtiden att resan i stället skulle gå till Tyskland. Nothin krävde också att han skulle skriva ett falskt förnekande av kontakten med kungen. Som framgår av Erlanders dagboksanteckningar tog polismästaren Ros kontakt med en kollega i Berlin för att få uppehållstillstånd för Haijby. Denne avreste till Tyskland i slutet av året men anhölls för otukt med två minderåriga pojkar redan efter en månads vistelse. Troligen

på grund av kontakten mellan de båda polischeferna fick han emellertid en påfallande angenäm häktningstid och ett mildt straff. Han utvisades i början av 1940 och återvände till hustrun och den återköpta restaurangen.

Det verkar som författarna inte riktigt kan bestämma sig för om Haijby var skyldig till de sexualbrott han anklagades för eller ej. Först i slutet i samband med de tydligen prostituerade hotellpojkar på hotell Kramer tycks de misstro Haijby's påstående om sin oskuld. Samma vacklande finns beträffande den allmänna beskrivningen av Haijby – ibland en skojare och rättshaverist men i nästa ögonblick en man utsatt för nedriga övergrepp.

I sluttampen återkommer Mobergs missförstådda påstående om att man försökte få Gestapo att spärra in Haijby i »skyddshäkte« på koncentrationsläger, trots att handlingarna visar att man från svensk sida lyckades förhindra denna annars i Nazityskland obligatoriska åtgärd efter otukt med minderåriga. Tyskland vid denna tid målas i mörka färger, men som de själva påpekar besökte Haijby 1938 frivilligt Berlin. Det var sedan han därifrån skickat ett vykort till trettonåringen från Särö med förslag om en ny träff som fadern gjorde en polisanmälan.

De »nya fakta« som Ebervall och Samuelson företer efter »två års forskning« är en ytterst osannolik koppling mellan ett storkors av svärdsorden som olämpligt nog tilldelades Herman Göring av kungen på genomresa i Berlin och att Haijby dagen innan anhölls för otukt med minderåriga. De ger också med utgångspunkt från Erlanders dagboksanteckningar en fingerad och utstofferad skildring av diskussionerna i regeringen om Haijbyaffären 1951 och 1952. I dagboken kritiserar Erlander sedan han fått redogörelser för affären särskilt Nothins tilltag att låta Haijby skriva ett falskt förnekande 1938, men lämnar i övrigt över ärendet till justitiekanslern. Hemligstämpling av den följande rättegången var rutin i denna typ av sexualbrottsmål men Erlander finner det olyckligt, trots den nye kungens varning för den effekt ett offentliggörande skulle få i utlandet. Ebervalls och Samuelsons skildring av hans föredragning för kungen har inget stöd i dagboken. Märkligt nog återger Ebervall och Samuelson inte den anteckning som här ovan citerats om kammarvaktmästarens berättelse, vilket har fått recensenter att fortfarande ifrågasätta Gustaf V:s homosexualitet.

Personligen skulle jag ha mycket svårt att anlita två advokater som har en så lättsinnig inställning till sanning och bevisvärde som Ebervall och Samuelson. Deras bok kan bara betraktas som en spekulativ i en gammal

nattstånden skandal. Birgitta Stenbergs pikareskroman *Apelsinmannen* 1983 bidrog till att återuppliva myterna kring Kejneaffären. Den nya boken lyckas beklagligen på samma sätt, om man läser recensionerna, återigen väcka till liv de osakliga spekulationer om ett rättsövergrepp mot en oskyldig som man hade hoppats senare tids forskning skulle för alltid ha vederlagt.

Göran Söderström